

การตรวจสอบฤทธิ์ระงับปวดและฤทธิ์ต้านอักเสบของพืชผักพื้นบ้านอีสาน

ปณต ตั้งสุจริต¹, วีรพล คู่กงวิริยพันธุ์¹, ยูพา คู่กงวิริยพันธุ์¹, วันชัย ไอยารัตน์¹

¹ภาควิชาเภสัชวิทยา, ²ภาควิชาสรีรวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 40002

Screening for Analgesic and Anti-inflammatory Activities of Extracts from Local Vegetables in Northeast Thailand

Panot Tangsucharit¹, Veerapol Kukongviriyapan¹, Upa Kukongviriyapan², Wanchai Airarat¹

¹Department of Pharmacology

²Department of Physiology, Faculty of Medicine, Khon Kaen University, 40002

หลักการและเหตุผล: พืชผักพื้นบ้านหลายชนิดที่คนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือรับประทานอยู่เป็นประจำนั้น ในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยามากนัก

วัตถุประสงค์: เพื่อตรวจสอบฤทธิ์ระงับปวดและฤทธิ์ต้านการอักเสบของพืชผักพื้นบ้านอีสาน 10 ชนิด

วิธีการ: การตรวจหาฤทธิ์ระงับปวดโดยใช้ writhing test และ tail flick test สำหรับการตรวจฤทธิ์ต้านอักเสบ ใช้ rat hind paw edema model และทดสอบสถิติด้วย students' t test

ผลการศึกษา: การทดสอบใช้สารสกัดพืชผักพื้นบ้านด้วยน้ำขนาด 1 กรัมต่อน้ำหนักตัวของหนูเพศผู้ 1 กิโลกรัม การทดสอบฤทธิ์ระงับปวดโดยการให้ writhing test พบว่าสารสกัดจากใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง, ผักกาดฮีน, มะระขี้นก, ผักชะพลู และผักชีลาว มีผลลดการเกิด writhing ในหนู 35-64% ($p < 0.05$) จากนั้น คัดเลือกสารสกัดที่มีฤทธิ์มากที่สุด 4 ชนิด ได้แก่ ใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง และผักกาดฮีน มาทำการทดสอบฤทธิ์ต้านการอักเสบ โดยใช้ carrageenan เป็นสารกระตุ้น พบว่าสารสกัดทั้ง 4 ชนิดไม่มีฤทธิ์ต้านอักเสบในสัตว์ทดลอง และจากการทดสอบฤทธิ์ระงับปวดด้วย tail flick test พบว่าสารสกัดจากใบตำลึงและใบย่านาง มีฤทธิ์ระงับปวด

สรุป: ผลการศึกษาค้นคว้าสรุปว่า พืชผักพื้นบ้านอีสานบางชนิด ได้แก่ ใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง และผักกาดฮีน มีฤทธิ์ระงับปวด แต่ไม่มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ ซึ่งสารสกัดจากใบตำลึงและใบย่านางอาจจะออกฤทธิ์ระงับปวดต่อระบบประสาทส่วนกลาง

คำสำคัญ: ผักพื้นบ้าน, ฤทธิ์ระงับปวด, ฤทธิ์ต้านอักเสบ

Background: Northeast region of Thailand is one of the rich source of vegetables, the favorite Thai food in daily diet. There are very few pharmacological studies in folk vegetables.

Objectives: This study described screening tests for the analgesic and anti-inflammatory activities of 10 local vegetables inhabited in the Northeast region of Thailand.

Method: Analgesic activity was assessed by writhing test and tail flick test. Anti-inflammatory activity was assessed by rat hind paw edema model.

Results: The water extract of vegetables at 1 g/kg administered orally in Swiss albino male mice was used to test for analgesic activity in the acetic acid-induced writhing test model. The extracts from *Coccinia grandis* (L.) Voigt., *Tiliacora triandra* Diels., *Barringtonia acutangula* Gaerth., *Brassica juncea* (Linn.) Czern&Coss., *Limnophila aromatica* (Lomk) Merr., *Piper samentosum* Roxb. *Ex. Hunter* and *Anethum graveolens* Linn. elicited significant inhibition of writhing reflex by 35-64% ($p < 0.05$) when compared with diclofenac (72% inhibition) The four most potent extracts were further tested for anti-inflammatory activity. However, none of them possessed any anti-inflammatory effect in carragenan-induced rat paw edema assay. Nevertheless, the extracts from *Coccinia grandis* (L.) Voigt. and *Tiliacora triandra* Diels. showed weak analgesic activity in tail flick test.

Conclusions: It was concluded that the Northeast Thailand local vegetables such as *Coccinia grandis* and *Tiliacora triandra* show some analgesic property and none has anti-inflammatory action.

ศรีนครินทร์เวชสาร 2549; 21(4): 305-10 • Srinagarind Med J 2006; 21(4): 305-10

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่าพืชสมุนไพรหลายชนิดเป็นแหล่งของยาที่สำคัญ เนื่องจากพืชเหล่านี้มักจะมีสารสำคัญหลายชนิด และแต่ละชนิดก็ยังมีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาอย่างกว้างขวางเช่น สารกลุ่ม alkaloids หรือ flavonoids หลายตัวที่มีฤทธิ์ต้านอักเสบ ร่วมกับฤทธิ์อื่นๆ พืชผักพื้นบ้าน หมายถึง พรรณพืชผักพื้นบ้านหรือพรรณไม้พื้นบ้านในท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาบริโภคเป็นผักตามวัฒนธรรมการบริโภคของท้องถิ่นซึ่งได้มาจากแหล่งธรรมชาติ (ป่าเขา ป่าละเมาะ ป่าแพะ หนองบึง ริมแม่น้ำ และธารน้ำ) สวน นา ไร่ หรือชาวบ้านนำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อ

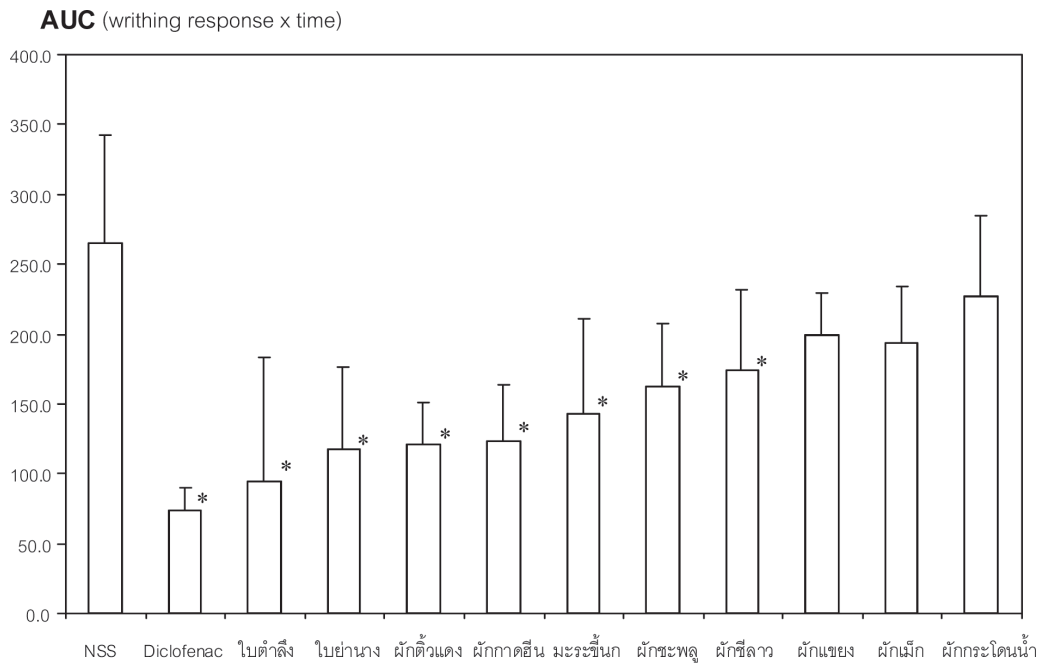
สะดวกในการเก็บมาบริโภค ผักพื้นบ้านนี้อาจมีชื่อเฉพาะตามท้องถิ่นและนำไปประกอบเป็นอาหารพื้นบ้านตามกรรมวิธีของแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้พรรณไม้เหล่านี้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ รวมถึงใช้เป็นยารักษาโรคได้อีกด้วย การตรวจคัดกรอง (screening test) ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของพืชสมุนไพรก็เป็นวิธีหนึ่งที่ยอมรับใช้ในการค้นหาใหม่ การศึกษาครั้งนี้จึงเลือกพืชผักพื้นบ้านอีสาน มาทำการศึกษาฤทธิ์ระงับปวดและฤทธิ์ต้านอักเสบ โดยการศึกษาครั้งนี้ได้คัดเลือกพืชผักพื้นบ้านอีสานที่นำมาศึกษาจำนวน 10 ชนิด ดังต่อไปนี้

ลำดับที่	ชื่อผักพื้นบ้าน	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์
1.	ใบตำลึง	<i>Coccinia grandis</i> (L.) Voigt.	CUCURBITACEAE
2.	ใบย่านาง	<i>Tiliacora triandra</i> Diels.	MENISPERMACEAE
3.	ผักกระโดนน้ำ	<i>Barringtonia acutangula</i> Gaerth.	BARINGTONIACEAE
4.	ผักกาดฮีน	<i>Brassica juncea</i> (Linn.) Czern&Coss.	CRUCIFERAE
5.	ผักขวยง	<i>Limnophila aromatica</i> (Lomk) Merr.	SCROPHULARIACEAE
6.	ผักชะพลู	<i>Piper samentosum</i> Roxb. Ex. Hunter	PIPERACEAE
7.	ผักชีลาว	<i>Anethum graveolens</i> Linn.	UMBELLIFERAE
8.	ผักติ้วแดง	<i>Cratoxylum formosum</i> subsp. <i>pruniflorum</i> (Kurz) Gogel.	GUTTIFERAE
9.	ผักเม็ก	<i>Syzygium gratum</i> (Wight) S.N. Mitra var. <i>gratum</i>	MYRTACEAE
10.	มะระขี้นก	<i>Momordica charantia</i> Linn.	CUCURBITACEAE

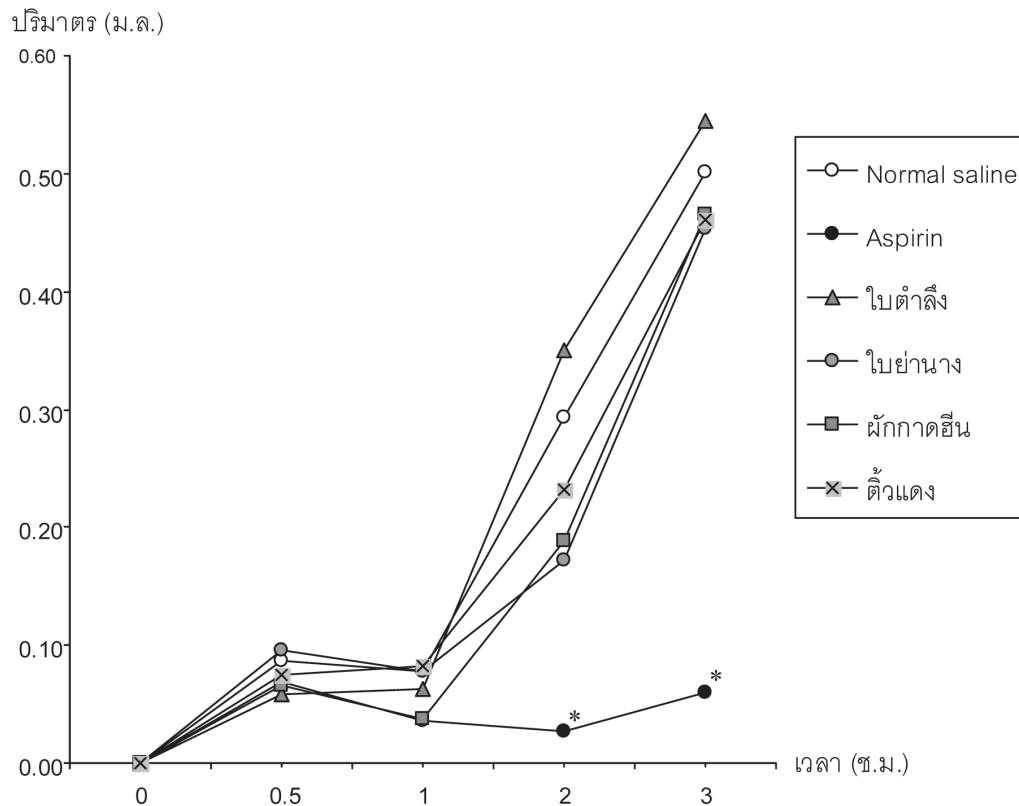
พืชที่เลือกมาทำการศึกษานั้น พืชบางต้นมีข้อมูลการใช้ในการแพทย์ และการใช้ตามความเชื่อในการแก้ปวด ลดไข้ ลดอักเสบ แก้อ่อนใน เช่น ต้นบัวบก ย่านาง ดอกแค ตำลึง ขวยง กระโดนน้ำ และมะระขี้นก^{1,2} ในขณะที่ผักที่เหลือ ได้แก่ ผักกาดฮีน, ผักชะพลู, ผักชีลาว, ผักติ้วแดง และผักเม็ก แม้ไม่มีรายงานว่ามีฤทธิ์ดังกล่าว แต่เนื่องจากนิยมบริโภคกันจึงนำมาศึกษาตรวจกรองด้วย

วิธีการวิจัย

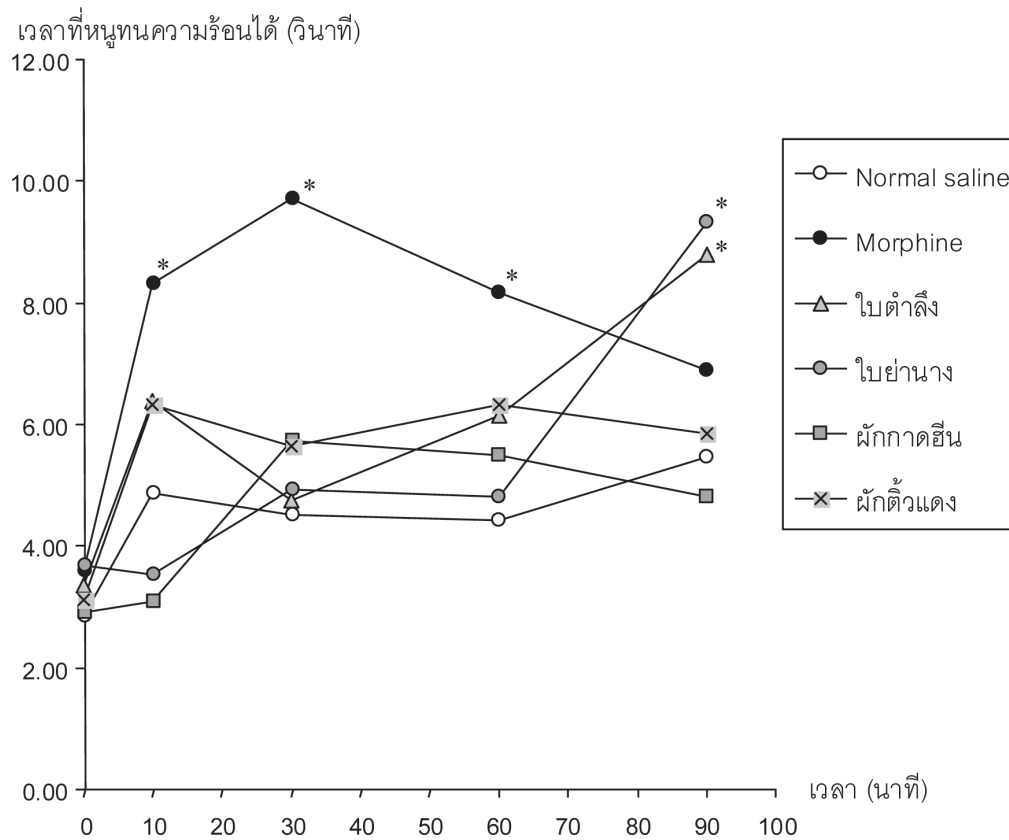
1. การเตรียมสารสกัดพืชผักพื้นบ้าน
นำพืชผักที่คัดเลือกมาตัดเป็นชิ้นๆ ล้างน้ำ และนำไปต้มน้ำ 30 นาที แล้วนำมากรอง หลังจากนั้นนำสารสกัดด้วยน้ำร้อนที่กรองแล้วไปทำการแช่แข็งแล้วระเหยแห้งด้วยเครื่อง lyophilizer แล้วจึงนำไปทำการทดสอบ โดยนำไปละลายในน้ำก่อนป้อนเข้าช่องท้องหนูต่อไป

รูปที่ 1 กราฟแสดงพื้นที่ใต้กราฟของ writhing response กับเวลา ของพืชผักพื้นบ้านอีสาน 10 ชนิด * เปรียบเทียบ %inhibition กับกลุ่ม normal saline (p<0.05)

รูปที่ 2 กราฟแสดงปริมาตรของแท่งหนูที่บวมขึ้น กับเวลา * เปรียบเทียบกับกลุ่ม normal saline (p<0.05)

รูปที่ 3 กราฟแสดงเวลาที่หนูทนความร้อนโดยไม่สะดุ้งทางหนี กับเวลาหลังจากได้รับสาร * เปรียบเทียบกับกลุ่ม normal saline ($p < 0.05$)

2. Writhing test

เป็นการทดสอบฤทธิ์ระงับปวดที่สัมพันธ์กับการอักเสบ (inflammatory analgesia) โดยจะทำการสังเกตอาการที่หนูมีการบิดตัว เอาท้องถูแนบไปกับพื้น และเหยียดขาหลังออก เรียกว่า writhing response³ โดยทำการแบ่งหนูออกเป็น 12 กลุ่มๆ ละ 5 ตัว แล้ว pretreat ด้วยสารที่จะทดสอบ กลุ่มที่ 1 และ 2 จะได้รับ normal saline และ diclofenac (20 mg/kg, ฉีดเข้าใต้ผิวหนัง) กลุ่มที่ 3-12 จะได้รับสารสกัดโดยการป้อนในขนาด 1 g/kg หลังจากนั้น 1 ชั่วโมง ทำการกระตุ้นให้หนูปวดโดยการฉีด 1% acetic acid (100 mg/kg) เข้าที่ช่องท้องหนู แล้วบันทึกจำนวนของ writhing response ที่เกิดขึ้นภายในช่วงเวลา 5 นาที เป็นเวลา 1 ชั่วโมง ทำการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของจำนวน writhing response และคำนวณหาค่าพื้นที่ใต้กราฟระหว่าง writhing response กับเวลา แล้วนำค่ามาเปรียบเทียบหาค่า % inhibition ของหนูที่ได้รับสารสกัดเทียบกับกลุ่มควบคุมและกลุ่มที่ได้ยามาตรฐาน

3. Tail flick test

เป็นการทดสอบฤทธิ์ระงับปวด โดยใช้ความร้อนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความเจ็บปวด การทำการทดลองใช้วิธีเอาหางหนูจุ่มลงในน้ำอุณหภูมิ 50 °C และจับเวลาที่หนูทนความร้อนโดยไม่สะดุ้งทางหนี⁴ แบ่งหนูออกเป็น 6 กลุ่มๆ ละ 5 ตัว แล้ว pretreat ด้วยสารที่จะทดสอบ กลุ่มที่ 1 และ 2 จะได้รับ normal saline และ morphine (10 mg/kg, ฉีดเข้าช่องท้อง) กลุ่มที่ 3-6 จะได้รับสารสกัดโดยการฉีดเข้าที่ช่องท้องหนู ในขนาด 1 g/kg โดยหนูทั้งหมดจะได้รับการบันทึก response time ก่อนให้ยา และหลังให้ยาแล้ว 10, 30, 60 และ 90 นาที หลังจากนั้นได้ทำการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของเวลาที่หนูทนความร้อนที่ได้รับสารสกัดเทียบกับกลุ่มควบคุมและกลุ่มที่ได้ยามาตรฐาน

4. Rat hind paw edema model

เป็นการกระตุ้นให้เกิดการอักเสบที่ข้งเท้าหนู โดยการฉีดสารที่ก่อให้เกิดการอักเสบ เช่น yeast, carrageenan, bradykinin,

histamine หรือ serotonin แล้วเปรียบเทียบขนาดของเท้าหนู ในเวลาต่างๆ ในการทดลองนี้จะใช้ carrageenan เป็นตัวกระตุ้น การอักเสบ⁵ โดยทำการแบ่งหนูออกเป็น 6 กลุ่มๆ ละ 5 ตัว แล้ว pretreat ด้วยสารที่จะทดสอบ กลุ่มที่ 1 และ 2 จะได้รับ normal saline และ aspirin (300 mg/kg, ป้อนทางปาก) ตาม ลำดับ กลุ่มที่ 3-6 จะได้รับสารสกัด โดยการป้อนในขนาด 1 g/kg หลังจากนั้น 1 ชั่วโมง จึงทำการกระตุ้นให้เท้าหนูเกิด การบวมโดยการฉีด 1% carrageenan ปริมาณ 0.1 ml เข้าที่ อู้งเท้า (subplantar injection) แล้วเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยขนาด ของเท้าหนูที่บวมขึ้น ที่เวลา 1, 2 และ 3 ชั่วโมง ระหว่างกลุ่ม ที่ได้รับสารสกัดกับกลุ่มควบคุม

5. การวิเคราะห์ทางสถิติ

ค่าแสดงเป็น mean $\pm$ SD การเปรียบเทียบในกลุ่มควบคุม ใช้ students' t test กำหนดค่า $p < 0.05$ ถือว่ามีความสำคัญ ทางสถิติ

ผลการวิจัย

การทดสอบฤทธิ์ต้านอักเสบและฤทธิ์ระงับปวดของพืชผัก พืชผักพื้นบ้านอีสาน ทั้ง 10 ชนิด โดยใช้ writhing test เป็นการตรวจ คัดกรองสารสกัดจากพืชผักพื้นบ้านที่มีฤทธิ์ระงับปวดที่สัมพันธ์ กับการอักเสบ โดยใช้ขนาดของสารทดสอบ 1 g/kg และ ใช้ diclofenac 20 mg/kg เป็นสารมาตรฐาน ผลการทดสอบพบว่า สารสกัดทั้ง 10 ชนิดมีผลลดการเกิด writhing responses เมื่อ คำนวณ % inhibition จากพื้นที่ใต้กราฟ (Area under the curve, AUC) ระหว่าง writhing responses กับ เวลาพบว่า สารสกัด จากพืชผักพื้นบ้าน 7 ชนิด ได้แก่ ใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง, ผักกาดฮีน, มะระขี้นก, ผักชะพลู และผักชีลาว มีผลลด % inhibition เปรียบเทียบกับกลุ่มที่ได้รับ normal saline โดยลดลง 64.3, 55.7, 54.2, 53.6, 46.2, 38.9 และ 34.5 % อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ตามลำดับ (ดังรูปที่ 1)

จากผลการทดสอบ writhing test คณะผู้วิจัยได้คัดเลือก พืชผักพื้นบ้าน 4 ชนิด คือ ใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง และ ผักกาดฮีน มาทดสอบฤทธิ์ต้านอักเสบ ด้วย rat hind paw edema model โดยใช้ aspirin เป็นสารมาตรฐาน พบว่า สารสกัดจากพืชผักพื้นบ้านทั้ง 4 ชนิดไม่มีผลลดขนาดเท้าหนู ที่บวมขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมที่ได้รับ normal saline ดังรูปที่ 2

การทดสอบฤทธิ์ระงับปวด ด้วย tail flick test เมื่อ เปรียบเทียบเวลาที่หนูทนความร้อนจากน้ำร้อนได้พบว่าเวลาที่ 90 หลังจากให้สารสกัดจาก ใบตำลึง และ ใบย่านาง มีค่าเฉลี่ย

ของเวลาที่หนูทนความร้อนสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ได้รับ normal saline อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (รูปที่ 3)

วิจารณ์และสรุป

จากผลการศึกษาฤทธิ์ต้านอักเสบและฤทธิ์ระงับปวดของ พืชผักพื้นบ้านอีสาน 10 ชนิด โดยการใช้ writhing test เป็นการ ตรวจคัดเลือกรักษาสารสกัด ซึ่งการทดสอบใช้ acetic acid ทำให้เกิด การระคายเคืองและทำลายเนื้อเยื่อจนเกิดการอักเสบ ก่อให้ เกิดความเจ็บปวด พบว่าสารสกัดทั้ง 10 ชนิดมีผลลดการเกิด writhing response ได้ และมี 7 ชนิด คือ ใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง, ผักกาดฮีน, มะระขี้นก, ผักชะพลู และผักชีลาว ที่มีผลลด % inhibition อย่างมีนัยสำคัญ จากนั้นคัดเลือกสาร สกัดที่มีฤทธิ์มากที่สุด 4 ชนิด ได้แก่ ใบตำลึง, ใบย่านาง, ผักติ้วแดง และผักกาดฮีน มาทำการศึกษาต่อ ด้วย rat hind paw edema model ซึ่งการทดสอบนี้ ใช้ carrageenan ฉีดเข้าไป ในอู้งเท้าหนูเพื่อก่อให้เกิดการอักเสบ ผลการทดสอบพบว่า สารสกัดทั้ง 4 ชนิดไม่มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ ซึ่งเคยมีรายงาน เกี่ยวกับใบตำลึงและย่านางว่า สารสกัดทั้งสองไม่มีผลลดใช้ ในกระต่าย⁶ ดังนั้นฤทธิ์ระงับปวดของสารสกัดของพืชผัก พื้นบ้าน ไม่ได้ผ่านกระบวนการยับยั้งการอักเสบ และจากการ ทดสอบด้วย tail flick test ซึ่งการทดสอบนี้ใช้ความร้อนเป็น สิ่งกระตุ้นให้เกิดความเจ็บปวดโดยที่ไม่มีการทำลายเนื้อเยื่อ โดยการทดสอบแบบนี้มักจะแสดงผลสำหรับยาที่ออกฤทธิ์ ระงับปวดต่อระบบประสาทส่วนกลาง⁴ พบว่าสารสกัดจาก ใบตำลึงและใบย่านาง ยังคงมีฤทธิ์ระงับปวดอยู่ หากแต่ ออกฤทธิ์ได้ช้า ในขณะที่สารสกัดจากผักกาดฮีนและผักติ้วแดง ไม่มีฤทธิ์ การศึกษาเบื้องต้นนี้พบว่าพืชผักพื้นบ้านอีสาน 7 ชนิดที่มีฤทธิ์ระงับปวดนั้น อาจมีกลไกการออกฤทธิ์อื่นๆ ที่ไม่สามารถตรวจกรองได้ด้วยวิธีการทดสอบที่ใช้ดังนั้นจึงควร เป็นงานที่จะทำการศึกษาถึงกลไกการออกฤทธิ์ด้วยวิธีทดสอบ อื่นๆ ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมูลนิธิการแพทย์ แผนไทยพัฒนา และคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ ขอขอบคุณคุณวิโรจน์ รอดสอน ที่ให้ความช่วยเหลือในการทำการทดลองครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

1. กัญญา ตวีเศษ, อร่าม คุ่มกลาง. ผักพื้นบ้านอีสาน. สถาบัน การแพทย์แผนไทย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ ทหารผ่านศึก, 2541.

2. กัญจนนา ดีวิเศษ, ศักดิ์ชัย โปรดธนาสาร, จิราภรณ์ ภิญโญชูโต, ไฉน น้อยแสง. ผักพื้นบ้านภาคเหนือ. สถาบันการแพทย์แผนไทย กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2542.
3. Collier HOJ, Dinneen LC, Johnson CA, Schneider C. The abdominal constriction response and its suppression by analgesic drugs in the mouse. Br J Pharmacol Chemother 1968; 32: 295-310.
4. Sewell RDE, Spencer PSJ. Antinociceptive activity of narcotic agonist and partial agonist analgesics and other agents in the tail-immersion test in mice and rats. Neuropharmacol 1976; 15: 23-9.
5. Winter CA, Risley EA, Nuss GW. Carrageenin-induced edema in hind paw of the rat as an assay for antiinflammatory drugs. Proc Soc Exp Biol Med 1962; 111: 544-7.
6. Mokkaemit M, Ngarmwathana W, Sawasdimongkol K, Permpiphat U. Pharmacological evaluation of Thai medicinal plants. J Med Assoc Thai 1971; 54: 497, 490-504.

